

„Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”, 2020–2024 raport

Wydawca: Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN

ISBN: 978-83-970235-9-8

Warszawa 2024

Redakcja i projekt graficzny: Dział Komunikacji Muzeum POLIN

Fotografie: Maciej Jaźwiecki, Magdalena Starowieyska (Muzeum POLIN), Anna

Dobrowolska-Balcerzak, Aldona Karczmarczyk / Van Dorsen Artists, Dawid Linkowski, Natasza Majewska, Andrzej Stawiński

Projekt jest finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszu EOG oraz przez budżet krajowy

Partnerzy projektu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”:

- Norweskie Centrum Studiów nad Holocaustem i Mniejszościami
- Europejskie Centrum Wergelanda
- Centrum Falstad
- Muzeum Żydowskie w Oslo
- Muzeum Żydowskie w Trondheim
- Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma

Spis treści

- Projekt „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” – wspólna deklaracja dyrektorów zaangażowanych instytucji
- Øystein Bø, Ambasador Królestwa Norwegii w Polsce
- Joanna Scheuring-Wielgus, Sekretarz Stanu, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- Łucja Koch, O projekcie „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”
- Projekt w liczbach
- Badania odbiorców projektu
- Współpraca dwustronna Muzeum POLIN z partnerami norweskimi
- Szkoły: uczniowie, nauczyciele i studenci

- Program dla grup marginalizowanych
- Włączanie osób uchodźczych i integracja społeczności ukraińskiej
- Akcja społeczno-edukacyjna Żonkile
- Muzeum otwarte dla młodzieży
- Działania dla szerokiej publiczności, rodzin i społeczności lokalnej
- Edukacja antydyskryminacyjna dla służb porządku publicznego i wybranych grup zawodowych
- Działania dla lokalnych społeczności w całej Polsce
- Rozwój portali Wirtualny Sztetl i Polscy Sprawiedliwi
- Digitalizacja i udostępnianie kolekcji POLIN i partnerów lokalnych
- Opracowanie, zdigitalizowanie i udostępnianie źródeł historycznych ze zbiorów ŻIH
- Nagrody

Projekt „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” – wspólna deklaracja dyrektorów zaangażowanych instytucji

Wieloletni projekt „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”, realizowany dzięki Funduszom Norweskim i EOG, jest jednym z najważniejszych przedsięwzięć prowadzonych w Europie, które służą ochronie i upowszechnianiu kulturowej spuścizny Żydów zamieszkujących centralną i wschodnią część naszego kontynentu.

Program nie tylko opowiada o dziejach polskich Żydów, lecz także służy wzmocnieniu postaw tolerancyjnych wobec grup mniejszościowych, na wielu poziomach i w wielu wymiarach. Ma to istotne znaczenie w obliczu wszystkich wyzwań, z którymi będą się mierzyć kraje europejskie w najbliższych latach.

Projekt „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” edukuje, angażuje, wpływa na zmianę postaw, tworzy więzi oraz służy porozumieniu między ludźmi. Od zarania kształtuje – szczególnie wśród młodzieży – postawy obywatelskie w nadziei, że otwartą i demokratyczną Polskę młodzi ludzie będą tworzyć w przyszłości, a taka Polska wzmocni Europę, mierzącą się z licznymi wyzwaniami.

Co więcej, projekt umożliwił przywołanie i przedstawienie historii Żydów z perspektywy międzynarodowej i porównawczej, tym samym przyczyniając się do rozwoju nowego,

pełniejszego dyskursu o dziejach środkowoeuropejskiej społeczności żydowskiej przełamującego tradycyjne, narodowe narracje. Ten ważny aspekt działań edukacyjnych i badawczych zamierzamy wspólnie pogłębiać i rozwijać w przyszłości.

Od pierwszej edycji, rozpoczętej w 2013 roku, projekt jest doskonałym przykładem udanej współpracy instytucji z Norwegii i Polski, które łączą wspólne cele i wartości. Każda kolejna edycja projektu jest też krokiem ku otwartej, świadomej wyzwań i odważnie budującej swą przyszłość europejskiej wspólnocie.

Zygmunt Stępiński, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, lider projektu

Dyrektorzy instytucji partnerskich:

- Ulf Ingemar Gustafsson, Muzeum Żydowskie Trondheim
- Jan Heiret, Norweskie Centrum Studiów nad Holokaustem i Mniejszościami
- Ana Perona-Fjeldstad, Europejskie Centrum Wergelanda
- Øyvind Skogvold, Centrum Falstad
- Torill Torp-Holte, Muzeum Żydowskie Oslo
- Michał Trębacz, Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma

[Øystein Bø](#)

[Ambasador Królestwa Norwegii w Polsce](#)

Od pierwszych miesięcy pełnienia funkcji ambasadora Norwegii w Polsce byłem pod wrażeniem aktywności i zaangażowania pracowników Muzeum POLIN. Jestem dumny, że Norwegia, za pośrednictwem Funduszy Norweskich i EOG, może przyczynić się do lepszego zrozumienia historii żydowskiej i wspierać tak ważny program edukacyjny i kulturalny jakim jest projekt „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”.

Program „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” dokumentuje historię, wspomnienia i kulturę Żydów, którzy zamieszkiwali polskie ziemie przez tysiąc lat. Projekt ma także na celu promowanie tolerancji, dialogu kulturowego i porozumienia, wykorzystując wiele aktywności edukacyjnych dla dzieci, młodzieży, edukatorów i nauczycieli. Stał się on doskonałą platformą wymiany wiedzy i refleksji na temat dzisiejszych wielokulturowych społeczeństw. Na temat

tego, jak współistnieć obok siebie i jak rozumieć swoich sąsiadów. Wierzę, że mamy obowiązek przyczynić się do rozwoju dziedzictwa żydowskiego w Polsce.

Fundusze Norweskie i EOG to ważny element stosunków dwustronnych pomiędzy Norwegią a Polską. Fundusze zasadzają się na wspólnych wartościach, takich jak demokracja, prawa człowieka i godność, stanowią wyraz poczucia solidarności i współodpowiedzialności Norwegii za przyszłość Europy. Tworzą wyjątkowe możliwości wzmocnienia naszych wzajemnych więzów oraz zacieśniania relacji pomiędzy norweskimi i polskimi partnerami. Dlatego właśnie tak cieszy mnie silny dwustronny element projektu.

Muzeum POLIN nawiązało dotychczas trwałe relacje z wieloma norweskimi partnerami, takimi jak Norweskie Centrum Studiów nad Holokaustem i Mniejszościami (HL-senteret), Żydowskie Muzeum Oslo, Centrum Falstad, Europejskie Centrum Wergelanda i Żydowskie Muzeum Trondheim. Na co dzień wszystkie te norweskie instytucje dokładają starań, by zachować żydowskie dziedzictwo, a także umożliwiać edukację na rzecz porozumienia międzykulturowego, praw człowieka i społeczeństwa demokratycznego. Utrwalają i troszczą się o pamięć norweskich Żydów.

Mamy obowiązek pamiętać o historii Żydów w Polsce i w Europie. Pokazując światu barwną żydowską mozaikę życia intelektualnego, religijnego i kulturalnego, polskie i norweskie instytucje zaangażowane w projekt pomagają kształtować postawy w oparciu o wartości takie jak tolerancja, prawa i swobody obywatelskie, a także poszanowanie dla odmienności i dialog międzykulturowy. Przypominają każdemu o znaczeniu człowieczeństwa i fundamentalnej wartości ludzkiego życia.

Norwegia oraz Ambasada Norwegii w Warszawie są dumne i zaszczycone, mogąc z Państwem współpracować.

[Joanna Scheuring-Wielgus](#)

[Sekretarz Stanu, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego](#)

Finansowe wsparcie udzielone przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Mechanizmu Finansowego EOG na latach 2014-2021 oraz budżet krajowy, umożliwiło realizację kolejnego wyjątkowego przedsięwzięcia przez Muzeum POLIN, angażującego wielu

partnerów instytucjonalnych z Norwegii i Polski – projektu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”, którego budżet opiewał na rekordową kwotę 10 mln euro.

Projekt niewątpliwie przyczynił się do ochrony i popularyzacji żydowskiego dziedzictwa, kulturowego, materialnego i niematerialnego, w najnowszej historii Polski. Liczne wydarzenia zorganizowane w ramach projektu były okazją do poruszenia ważnych społecznie tematów i wzmocnienia współpracy instytucji, ekspertów i wolontariuszy zaangażowanych w jego realizację.

Programy edukacyjne skierowane do nauczycieli, uczniów, grup marginalizowanych, seniorów, mniejszości, uchodźców z Ukrainy oraz aktywistów z organizacji ukraińskich, działania obniżające bariery w dostępie do kultury, digitalizacja i udostępnianie zasobów historycznych do celów edukacyjnych, badawczych i wystawienniczych, konferencje, spotkania eksperckie – to tylko część działań podjętych w ramach tego wielowymiarowego przedsięwzięcia.

Gratuluję sukcesów jakie odnosi Muzeum POLIN, w tym zdobycia licznych nagród będących wyrazem uznania społeczności krajowej i międzynarodowej dla Państwa działań. Składam wyrazy uznania w szczególności za zdobycie najbardziej prestiżowego wyróżnienia w zakresie dziedzictwa kulturowego w Europie – Nagrody Dziedzictwa Europejskiego/ Nagrody Europa Nostra 2022 za „TISZ Festiwal Żydowskiego Jedzenia”, zrealizowany w ramach programu projektu predefiniowanego.

Proszę przyjąć wyrazy uznania dla pracy całego zespołu pracowników Muzeum POLIN zaangażowanego w pomyślną realizację projektu predefiniowanego i życzę dalszych sukcesów w Państwa niezwykle ważnej działalności edukacyjnej i artystycznej, propagującej wiedzę na temat dziedzictwa żydowskiego, tolerancję i różnorodność.

O projekcie „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”

Łucja Koch, Kierowniczka Projektu ŻDK / Zastępczyni Dyrektora ds. Edukacji i Sprzedaży

Cieszę się, mogąc zaprosić Państwa do lektury końcowego raportu z projektu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” (ŻDK). Projekt, którego głównym celem jest ochrona i popularyzacja

dziedzictwa żydowskiego, był możliwy dzięki wsparciu w wysokości 10 milionów euro z Funduszy Norweskich i EOG. Realizowaliśmy go od 1 marca 2020 do 30 kwietnia 2024 wraz z pięcioma norweskimi instytucjami: Norweskim Centrum Studiów nad Holocaustem i Mniejszościami (HL-senteret), Europejskim Centrum Wergelanda, Centrum Falstad i muzeami żydowskimi w Oslo i Trondheim oraz Żydowskim Instytutem Historycznym im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie.

Zgodę Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na start ŻDK dostaliśmy 1 marca 2020, a już 12 dni później rozpoczął się w Polsce pierwszy lockdown w związku z pandemią COVID-19. Z dzisiejszej perspektywy organizacja pracy zdalnej dużego zespołu i przeniesienie większości działań online nie wydaje się porażającym wyzwaniem, jednak cztery lata temu było to duże zadanie. Wymagało to od nas kreatywności, elastyczności i szybkiego opanowania wielu nowych umiejętności, głównie z zakresu IT. Zrealizowaliśmy wszystko, co zaplanowaliśmy i więcej, bo po przeniesieniu wielu działań online poszerzyliśmy zasięgi i dotarliśmy do nowych grup odbiorców.

24 lutego 2022 roku to dzień niesprovokowanej inwazji Rosji na Ukrainę. Dzięki ŻDK mogliśmy wiele zrobić dla osób uchodźczych i społeczności ukraińskiej: od zatrudnienia kilkunastu edukatorów i innych specjalistów po organizację setek warsztatów dla szkół i szkoleń dla dorosłych.

Na starcie projektu zaplanowaliśmy 5200 wydarzeń dla nieco ponad miliona uczestników w Polsce i Norwegii. Jak pokazuje niniejszy raport – zrealizowaliśmy znacznie, znacznie więcej. Przez cały ten czas poszukiwaliśmy ciekawych pomysłów i form działania, starając się angażować w nie nowych odbiorców. Miliony osób mogły zetknąć się i lepiej poznać dziedzictwo żydowskie. W ŻDK nie chodzi jednak wyłącznie o lekcję historii – chcemy uczyć empatii, szukać wspólnie z naszymi odbiorcami odpowiedzi, jak żyć w zgodzie w tak skomplikowanym świecie, budować porozumienie i wzajemny szacunek. Jestem przekonana, że zarówno my, jak i nasi odbiorcy potrafiliśmy się od siebie wiele nauczyć. To wielka wartość móc powiedzieć: zrobiliśmy wspólnie wiele dobrego.

Projekt w liczbach

10 809 działań

6 670 00 odbiorców

7 630 660 sesji w internecie

5 785 zdigitalizowanych obiektów

93% nauczycieli twierdzi, że pogłębili swoją wiedzę na temat historii i kultury polskich Żydów

88% nauczycieli deklaruje, że stali się wrażliwsi na kwestie różnorodności i tolerancji

okres realizacji: 1.03.2020–30.04.2024

Badania odbiorców projektu

Bibliografia badań:

1. Raport z badania instalacji społecznej i wystawy „Tu Muranów”, PBS, listopad 2020
2. Dzień Dziecka, Sekcja Badań Muzeum POLIN, czerwiec 2021
3. Raport ewaluacyjny z badania „Muzeum w Pudełku”, PBS, czerwiec 2022
4. Wpływ działań POLIN na nauczycieli, WiseRabbit, grudzień 2022
5. Muzeum na kołkach, raport z badania jakościowego, WiseRabbit, grudzień 2023
6. Oznakowanie cmentarzy żydowskich – badanie odbioru, grudzień 2023
7. Oferta ukraińskojęzyczna dla rodzin z dziećmi, opinie korzystających z miejsca edukacji rodzinnej „U króla Maciusia”, Sekcja Badań Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, kwiecień 2023
8. Akcja Żonkile, Badania ewaluacyjne prowadzone akcji wśród wolontariuszy, szkół, bibliotek, Sekcja Badań Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, maj 2020-2023

„Przez lata mechanizmy są takie same, tak samo działają. My pokazujemy to dzieciakom na lekcjach na dobrych materiałach, na fajnych przykładach, to powoduje, że one mogą się do tego odnieść. Te materiały otwierają głowę. One nie mają tylko mówić o historii, tylko mają mówić o odczuciach, o uczuciach, o emocjach”. (Nauczycielka)

„To pomaga faktycznie potem później zacząć rozmowę, odnieść do współczesnego kontekstu czy nawet podebatować, czy my się uczymy na tej historii, czy się nie uczymy, czy powielamy

pewne rzeczy, czy nie, czy potrafimy to łączyć, czy potrafimy gdzieś tam odnieść to do przeszłości, uświadomić, że może już tak było kiedyś”. (Nauczycielka)

Żeby sprawdzić jakość działań realizowanych w ramach ŻDK II, przez cały okres grantu były prowadzone badania różnych grup odbiorców. Szczególnie ważne było określenie wpływu, jaki udział w tych programach ma na różne grupy publiczności. Poniżej prezentujemy wybrane wyniki badań.

Nauczyciele

Nauczyciele i nauczycielki deklarowali, że uczestnictwo w programach edukacyjnych Muzeum POLIN istotnie wpływa na rozwój ich wiedzy i kompetencji, doświadczenie codziennej pracy w szkole, a nawet obszar życia osobistego. Nabyli umiejętności rozpoznawania i reagowania na przejawy dyskryminacji, rozwinęli kompetencje społeczno-emocjonalne (dotyczące współpracy, komunikacji, pewności siebie, przywództwa, umiejętności rozmawiania o trudnych tematach) oraz wzmocni relacje nawiązywane przez nauczycieli lokalnie (networking).

Wpływ uczestnictwa w programach Muzeum POLIN jest transmitowany dalej, ośmiela do podejmowania samodzielnych inicjatyw na rzecz rozwoju postaw tolerancji wobec różnorodności kulturowej, antyrasistowskich i antydyskryminacyjnych wśród uczniów i uczennic.

Odbiorcy oferty edukacyjnej – uczennice i uczniowie

Badanie wpływu projektu „Muzeum w pudełku” (warsztatów szkolnych z wykorzystaniem gry) pokazało, że zajęcia na temat kultury żydowskiej z wykorzystaniem gry podobały się niemal wszystkim uczestniczącym w niej dzieciom.

„Dzieciom bardzo szybko mijał czas i były bardzo ciekawe gry”. (Nauczyciel)

„Fajnie by było, jakby inne lekcje też tak wyglądały”. (Uczennica szkoły podstawowej)

Zajęcia były na tyle angażujące, że – jak pokazało badanie – większość dzieci biorących udział w zajęciach poznała co najmniej siedem nowych dla nich słów związanych z kulturą żydowską, takich jak szabat, kipa, język hebrajski, jad, Żydzi, Tora, synagoga. Zdecydowana

większość wyraziła chęć zagrania w podobną grę. Wiele dzieci deklarowało, że rozmawiało na temat treści poznanych w czasie lekcji ze swoimi bliskimi.

Zdaniem nauczycieli i nauczycielek, badanych przez POLIN, projekt wypełnia lukę edukacyjną – porusza tematy, które są pomijane w programie szkolnym.

Odbiorcy lokalni

Prowadzony przez POLIN projekt znakowania cmentarzy uświadomił lub przypomniał mieszkańcom wielokulturową historię ich miejscowości, dawnych mieszkańców, czasem historie osobistych przodków.

„To są historie, które nie są nagłaśniane, ale są niesamowicie ciekawe. Poza tym warto ludziom uświadomić, co się działo na naszych ziemiach. I ludziom, którzy tu zginęli, należy się pamięć”. (Koordynator lokalny projektu)

Projekt znakowania cmentarzy posłużył również wzmocnieniu sieci lokalnych aktywistów, zachęcił do rozwijania lokalnych działań związanych z tematyką żydowską. Obecnie zdarza się, że na oznakowanych cmentarzach pojawiają się wycieczki szkolne. Bywa, że mieszkańcy kontaktują się z lokalnymi działaczami, że znaleźli macewy u siebie w gospodarstwie i chcą, by znów znalazły się na cmentarzu.

Wyraźny wpływ krótko- i długofalowy zostawił po sobie projekt „Muzeum na kółkach”. Niektóre z efektów były widoczne od razu, inne zaś – rozłożone w czasie. Najważniejszy efekt krótkofalowy to pierwsze dotknięcie tematyki lokalnej żydowskiej historii – istotny krok w kierunku osvajania tego, co nieznane. Istotna była też aktywizacja lokalnej społeczności i wzmocnienie lokalnych aktywistów. Rozbudzono ciekawość części mieszkańców na temat lokalnej żydowskiej historii.

Najważniejsze skutki długofalowe: w niektórych ośrodkach pojawiły się plany związane z żydowskimi zabytkami: w budżetach zabezpieczono środki na rewitalizację lokalnych cmentarzy żydowskich czy ratowanie synagogi. Po wizycie „Muzeum na kółkach” pojawiły się kolejne inicjatywy przywracania lokalnej pamięci dotyczącej społeczności żydowskiej. Mieszkańcy zaczynają opowiadać swoje historie, wynajdują pamiątki i dokumenty.

Zauważono również zmiany w nastawieniu władz miasta i regionu: lokalne władze coraz przychylniej patrzą na przedsięwzięcia związane z kulturą żydowską.

„Myślę, że temat jest bardzo delikatny. I myślę o nim jak o ranie – jak mamy ranę, to nie możemy robić ostrego cięcia, tylko delikatnie tę ranę opatrywać. I to jest jak z tym tematem – trzeba z dużym wyczuciem podchodzić. Ale to jest bardzo ważne, wpisuje się w tkankę społecznej zbiorowej pamięci”. (Koordynatorka lokalna projektu)

„»Muzeum na kółkach« dało możliwość rozmowy o naszej historii. Otworzyły się takie możliwości, żeby dopytać, jak to teraz wygląda. Luźniej nam się teraz rozmawia o Żydach tutaj, w Kleszczelach”. (Koordynatorka lokalna projektu)

Rodziny z dziećmi – w tym rodziny ukraińskojęzyczne

Uczestnicy działań skierowanych do rodzin z dziećmi wyrażali duży entuzjizm wobec sposobu ich realizacji i przekazywanych treści.

„Bardzo wartościowe spotkanie zarówno dla dzieci, jak i rodziców. Dziękujemy!” (Rodzic)

Doceniany był ich duży walor edukacyjny i forma przekazywania wiedzy przez zabawę.

„Wspaniała forma edukacji o kulturze żydowskiej!” (Rodzic)

Rodziny chętnie dzielą się z innymi pozytywnym doświadczeniem.

„[...] czas trwania i zadania były dostosowane do możliwości dzieci, a jednocześnie mogliśmy poczytać o rzeczach trudnych i mieć chwilę na ich przegadanie. Poznaliśmy historię, postacie, bohaterów. Nas urzekły też rzeczy w pakiecie startowym – synagoga na kliszy!” (Rodzic)

Muzeum POLIN wprowadziło też ofertę dla rodzin ukraińskojęzycznych m.in. dzięki zatrudnieniu ukraińskojęzycznych specjalistów czy pomocom dydaktycznym po ukraińsku.

„Dzieci są zachwycone, moje dziecko nie mogło się doczekać dnia, w którym odbędzie się warsztat!” (Rodzic)

„Dobrze zorganizowana przestrzeń i miejsce dla kreatywności, spodobały nam się książki po ukraińsku!” (Rodzic)

Współpraca dwustronna Muzeum POLIN z partnerami norweskimi

Projekt „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” nie byłby możliwy bez bliskiej współpracy z partnerami norweskimi. Razem budujemy sieci i tworzymy platformę wymiany wiedzy i dobrych praktyk między muzealnikami, edukatorami, ekspertami i studentami.

Zaangażowane instytucje mają różne profile i specjalizacje, dzięki czemu była możliwa duża dywersyfikacja działań, które objęły m.in.:

- popularyzację najnowszych trendów w edukacji muzealnej, w tym angażowania młodzieży w działania edukacyjne,
- wzmacnianie umiejętności reagowania na dyskryminację i mowę nienawiści w szkołach wśród młodzieży oraz nauczycieli i nauczycielek,
- poszukiwanie innowacji w edukacji i muzealnictwie między ekspertami i praktykami z Polski, Norwegii i innych krajów europejskich,
- wymianę wiedzy o nowych strategiach artystycznych w pracy z trudną historią i nowych technologiach w instytucjach kultury, muzeach i miejscach pamięci.

Zrealizowane projekty:

- We współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda prowadziliśmy cykle seminariów międzynarodowych dla uczniów i nauczycieli z Polski i Norwegii pod wspólnym hasłem „Walka z ksenofobią, rasizmem i antysemityzmem. Dziś!”. W czasie spotkań na wyspie Utøya uczestnicy zgłębiali takie pojęcia, jak: mowa nienawiści, polaryzacja, dyskryminacja, tożsamość społeczna, co umożliwiło im samodzielne zaplanowanie i realizację około 20 lokalnych działań społecznych we własnym środowisku.
- 21-22 marca 2024 roku Europejskie Centrum Wergelanda zorganizowało w Oslo seminarium „Edukacja i muzea wobec zagrożeń dla demokracji”. Seminarium zgromadziło około 50 uczestników z całej Europy na sesjach poświęconych m.in. roli edukacji obywatelskiej w muzeach, metodach pracy edukacyjnej i muzealnej z tematami wrażliwymi i kontrowersyjnymi, tworzenia programów we współpracy z młodzieżą, a także pracy z pamięcią i upamiętnieniem w przestrzeni muzealnej podczas wojny i po jej zakończeniu.

- Polsko-norweska wymiana i szkolenia nauczycieli w partnerstwie z HL-senteret i Centrum Falstad dała im możliwość podniesienia kompetencji dotyczących edukacji o Zagładzie oraz metod rozpoznawania i przeciwdziałania dyskryminacji i mowie nienawiści. Stacjonarnie i online odbyły się seminaria i konferencje dla 5675 nauczycieli i nauczycielek z Polski i Norwegii, dzięki którym zapoznali się oni m.in. z narodowymi narracjami historycznymi jako kontekstem pracy szkoły, korzyściami edukacji nieformalnej w muzeach i miejscach pamięci oraz sytuacją mniejszości narodowych i etnicznych w polskich i norweskich systemach edukacyjnych.
- Współpraca z HL-senteret objęła takie przedsięwzięcia jak:
  - konferencja „Oddając głos niewypowiedzianemu” („Giving Voice to Unspeakable”, 29–31 marca 2023 roku) dotycząca artystycznych interwencji wspierających muzea w działalności na rzecz ochrony praw mniejszości w Polsce i Norwegii,
  - wystawa plenerowa „Pełno ich nigdzie. Przywracanie pamięci o polskich Żydach w przestrzeni miejskiej”, która odwiedziła największe polskie miasta i którą obejrzało niemal 230 tysięcy osób,
  - realizacja projektów badawczych dokumentujących współczesne społeczności żydowskie w Polsce i Norwegii oraz pamięć społeczną o Zagładzie w tych krajach – w przypadku HL-senteret ze szczególnym uwzględnieniem stosunku innych mniejszości etnicznych do historii Żydów i Zagłady. Powstały trzy raporty badawcze oraz ponad 100 wywiadów, z których część została opublikowana na kanale YouTube administrowanym przez Muzeum POLIN. Jedną z produkcji osiągnęła ponad 200 tysięcy wyświetleń. Kanał ten i prezentowani rozmówcy zgromadzili zupełnie nową i żywo reagującą, empatyczną publiczność,
  - interdyscyplinarne seminarium na temat rozwoju publiczności dla badaczy, naukowców i praktyków z Polski i Norwegii, na którym zastanawiali się oni, jak przyciągnąć i zaangażować młodzież w instytucje kultury.
- Współpraca z muzeami żydowskimi w Oslo i w Trondheim oraz ze Stowarzyszeniem Europejskich Muzeów Żydowskich polegała na tworzeniu programu szkoleń i rozwoju zawodowego dla edukatorów i edukatorek z muzeów żydowskich w Europie, w tym

przeprowadzenie kursu innowacyjnej metody oprowadzania I ASK. Odbyły się trzy międzynarodowe seminaria oraz 15 aktywności online dla 455 uczestników i uczestniczek.

- W ramach współpracy z Centrum Falstad zorganizowaliśmy też polsko-norweskie seminaria poświęcone edukacji międzykulturowej, pracy z mniejszościami i migrantami oraz wykorzystaniu nowoczesnych technologii w muzeach i miejscach pamięci adresowane do aktywistów, muzealników i edukatorów. Zorganizowaliśmy m.in. seminaria: „Cyfryzacja pamięci: technologia – możliwości – granice”, „Praca z migrantami i mniejszościami w Polsce i Norwegii. Wymiana pomysłów, wiedzy i doświadczeń”, „Relacje z przeszłością – sztuka, pamięć, miejsce”.
- Realizowaliśmy wieloletni projekt „Uprzedzenia – rozpoznawanie i reagowanie” w ramach współpracy z Centrum Falstad, będący cyklem międzynarodowych interdyscyplinarnych seminariów. Partnerami projektu były też Uniwersytet w Bergen i Volda University College (Norwegia), Freie Universität Berlin (Niemcy), Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytet SWPS we Wrocławiu. Efektem projektu jest publikacja online „Dialogi Pamięci” (2024).
- Zorganizowaliśmy międzynarodowy kongres „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe: praktyki, perspektywy, wyzwania” (18–23 października 2023 roku), poświęcony współczesnej roli dziedzictwa żydowskiego, a także edukacji o różnorodności oraz roli kultury i historii Żydów we współczesnej Europie. Kongresowi towarzyszy publikacja online stanowiąca streszczenie i wybór niezwykle interesujących tekstów prezentowanych w jego trakcie.

Szkoły: uczniowie, nauczyciele i studenci

Misja Muzeum POLIN: „Chronimy i przywracamy pamięć o historii Żydów polskich, przeciwdziałamy przejawom antysemityzmu, dyskryminacji i wykluczenia, budując wzajemne zrozumienie i szacunek”, jest realizowana przez obszerny program edukacyjny skierowany do różnych grup odbiorczych, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży szkolnej oraz nauczycieli i nauczycielek.

Planując działania w projekcie skierowane do szkół, zależało nam głównie na dotarciu do grup, które mają utrudniony dostęp do instytucji kultury oraz nowoczesnej oferty

edukacyjnej. Z myślą o nich przygotowaliśmy bezpłatną ofertą warsztatów kulturalno-edukacyjnych, głównie online. Powstało kilkanaście scenariuszy warsztatów dla wszystkich grup wiekowych z materiałami pomocniczymi w formie filmów, gier, quizów, nagrań audio. Muzealne warsztaty podejmowały tematykę historii i kultury żydowskiej, różnorodności kulturowej oraz były powiązane z naszą wystawą stałą i wystawami czasowymi.

Z myślą o szkołach w całej Polsce przygotowaliśmy również projekt „Muzeum w pudełku” – grę narracyjną z mapą, zdjęciami archiwalnymi oraz replikami obiektów z naszej kolekcji. Dzięki narzędziu stworzonemu w ramach ŻDK nauczyciele i nauczycielki mogą prowadzić interesujące lekcje, a dzieci przez zabawę poznają kulturę i tradycję żydowską.

W ramach projektu ŻDK realizowaliśmy też wielowątkowy program dla nauczycieli i nauczycielek, wspierający ich rozwój i zdobywanie nowych kompetencji. Prowadziliśmy liczne szkolenia, kursy, wykłady i warsztaty, zrealizowaliśmy także duże konferencje edukacyjne, w tym online. Warto wspomnieć chociażby takie formy aktywności jak realizowane na profilu Centrum Edukacyjnego na Facebooku spotkania z cyklu „Wtorki dla nauczycieli” czy Letnie Szkoły Otwarte, które przyciągnęły duże grono słuchaczy i słuchaczek z całej Polski.

W trakcie trwania projektu prowadziliśmy rocznie minimum pięć kursów dla nauczycieli i nauczycielek z całej Polski. Tematyka szkoleń była dobierana do bieżących wyzwań i obejmowała m.in. takie kursy, jak: „Zostać czy wyjechać? Przyczyny i skutki migracji”, „Jak rozmawiać, jak przyjmować? O szkolnych wyzwaniach wobec wojny w Ukrainie”, „Pejzaż Zagłady. Wykorzystanie narracji wizualnych w edukacji”, „ABC kultury żydowskiej”, „Trudna pamięć – podstawy nauczania o Zagładzie Żydów”, „Nauczanie z użyciem relacji w XXI wieku”.

Rokrocznie organizowaliśmy również konferencje edukacyjne. Najliczniejsze z nich – te organizowane w formule hybrydowej w 2021 i 2022 roku przyciągnęły łącznie prawie 36 tysięcy osób.

Szczególnym działaniem skierowanym dla nauczycieli i nauczycielek jest program Ambasadorzy i Ambasadorki Muzeum POLIN, zrzeszający nauczycieli i metodyków nauczania, którzy są ekspertami w dziedzinie nauczania o historii i kulturze polskich Żydów. W latach 2021–2024 w tej sieci działało 60 osób, reprezentujących wszystkie województwa. Celem

programu jest wymiana doświadczeń między jego uczestnikami. Z grupą Ambasaderek i Ambasadorów Muzeum POLIN odwiedzaliśmy też nauczycieli i nauczycielki z regionów, by wspólnie pogłębiać wiedzę o historii polskich Żydów. Razem z nimi prowadziliśmy również działania lokalne skierowane do ich społeczności, tj. powstawanie murali w szkołach, organizację dni kultury żydowskiej, wykłady w lokalnych centrach doskonalenia nauczycieli.

Bardzo duży nacisk w realizacji projektu położyliśmy na stworzenie materiałów i narzędzi, pomocnym w prowadzeniu zajęć poświęconych historii i kulturze polskich Żydów, a także budowaniu tolerancji, wzmacnianiu w uczniach i uczennicach kompetencji międzykulturowych, przeciwdziałaniu antysemityzmowi. Oprócz artykułów, poradników, publikacji metodycznych zdecydowaliśmy się na produkcję serii materiałów filmowych, które mogą być wykorzystywane na lekcji przy realizacji podstawy programowej. Łącznie stworzyliśmy cztery serie – 22 filmy – o różnej tematyce. Na szczególną uwagę zasługują tutaj „Historie osobiste”. Przybliżono w niej losy takich osobistości, jak Julian Tuwim, Zuzanna Ginczanka, Bolesław Leśmian, Rachela Korn, Janusz Korczak, Debora Vogel czy Bruno Schulz.

Oddzielną częścią produkcji były materiały towarzyszące akcji Żonkile, umieszczone w naszej bazie edukacyjnej online. Opowiadaliśmy w nich historię getta, a także skupialiśmy się na budowaniu postaw i wartości wśród młodszych grup odbiorców.

Po projekcji w szkole filmu „Zdążyć przed Panem Bogiem”, wyprodukowanego przez POLIN, jedna z nauczycielek powiedziała: „W sali podczas emisji panowało skupienie i cisza. Po emisji jedna z uczennic podeszła do mnie i mocno się do mnie przytuliła. Uczniowie zdziwili się formą animowaną. Oglądali z zapartym tchem. Byli wzruszeni”.

Współpracowaliśmy także z uczelniami wyższymi w całej Polsce, organizując specjalne wykłady dla studentów o historii i kulturze żydowskiej. Wspólnie z Uniwersytetem Warszawskim, Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie zrealizowaliśmy ponad 80 wykładów dla studentów.

Na warsztatach „Wielokulturowość w świecie ekonomii” dla studentów kierunków menedżerskich podejmowaliśmy temat wielokulturowości. Uczestniczyło w nich około 200 studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Szkoły Głównej Handlowej, Akademii Leona

Koźmińskiego i Collegium Civitas. Naszym celem było budowanie świadomości przyszłych kadr zarządzających, że dyskryminacja mniejszości stanowi barierę zarówno dla indywidualnej przedsiębiorczości, jak i dla rozwoju gospodarczego kraju.

Program dla grup marginalizowanych

Celem realizowanych przez Muzeum POLIN programów dla grup marginalizowanych było niwelowanie barier i ułatwianie dostępu do muzealnych wystaw i wydarzeń kulturalno-edukacyjnych. Dzięki wprowadzonym rozwiązaniom z naszej oferty korzystały osoby z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami, seniorzy, grupy mniejszości narodowych i etnicznych (w szczególności z Ukrainy), a także dzieci i młodzież, które mają utrudniony dostęp do kultury.

Przygotowaliśmy m.in. usprawnienia dla osób z niepełnosprawnością ruchową, wzroku i słuchu, m.in. podjazd dla wózków w audytorium, sygnalizację dźwiękową przy wejściu głównym czy tłumacza zdalnego PJM w kasach Muzeum.

Wdrożyliśmy też rozwiązania poprawiające dostępność wystaw czasowych już na poziomie projektowania przestrzennego. Zaopatrzyliśmy wystawy w dodatkowe narzędzia ułatwiające zwiedzanie osobom z niepełnosprawnościami, np. audiodeskrypcje, tyflografiki, filmy z tłumaczeniem PJM, przedprzewodniki dla osób w spektrum.

Zrealizowaliśmy wiele wydarzeń dla różnych grup z niepełnosprawnościami, m.in. „Poranne ptaszki” czy „Koncerty przyjazne sensorycznie” – cykle wydarzeń dla osób z nadwrażliwością sensoryczną. Powstały specjalne projekty dla młodzieży m.in. z niepełnosprawnością intelektualną, podczas których poznawała ona kulturę i tradycję żydowską. Największą popularnością cieszyły się jednak wydarzenia rodzinne realizowane w miejscu edukacji rodzinnej „U króla Maciusia” – liczne warsztaty na wystawach czasowych i wystawie stałej, na których dzieci z niepełnosprawnościami wraz ze swoim rodzeństwem i rodzicami spędzali czas w Muzeum.

Muzeum POLIN zostało także wyróżnione certyfikatem „Miejsce przyjazne seniorom” w kategorii edukacja m.in. za cykle spotkań „Wokół kultury żydowskiej” i „Senioralne piątki na wystawie”. Od tego czasu poszerzyliśmy propozycje dla osób 60+ o spacer tematyczne,

spotkania online, zajęcia ruchowe w parku przy Muzeum i oprowadzania, warsztaty kulinarne, pokazy filmowe.

Włączanie osób uchodźczych i integracja społeczności ukraińskiej

Programy dla mniejszości przyczyniły się do zwiększenia dostępności działań Muzeum dla osób z doświadczeniem mniejszościowym, uchodźczym i migranckim oraz tworzenia przestrzeni integracji międzykulturowej. Dzięki tym programom Muzeum staje się miejscem przyjaznym i otwartym dla osób reprezentującym różne kultury oraz miejscem, w którym opowiadane i słuchane są historie grup mniejszościowych.

Dostępność oferty zwiększaliśmy przez organizowanie oprowadzań po wystawach w różnych językach, m.in. ukraińskim, białoruskim, rosyjskim, angielskim, farsji, arabskim, wietnamskim i śląskim. Część tych spacerów miała formę online, która pozwalała na włączenie również osób spoza Warszawy. Autorskie oprowadzania były prowadzone przez osoby z doświadczeniem migranckim, co pozwalało nie tylko na budowanie relacji z publicznością, lecz także na uzupełnienie narracji muzealnej o nowe perspektywy.

Współpraca z ekspertami i ekspertkami z grup mniejszościowych była także kluczowa przy tworzeniu działań integracyjnych: kursów długofalowych i warsztatów, które były okazją do poznania się i wspólnego uczenia się w międzykulturowych grupach. Dzięki kilkuletniej, bliskiej współpracy z Fundacją Nasz Wybór prowadzącą Ukraiński Dom w Warszawie mogliśmy przygotować ciekawą ofertę edukacyjną dla różnych grup wiekowych oraz wspólnie ją realizować. Razem zorganizowaliśmy m. in. kurs edukacyjny „Miejskie historie wielokulturowe”, łączący tematycznie dziedzictwo polskich i ukraińskich miast z historią Żydów.

Współpraca z organizacjami pozarządowymi pomogła nam również szukać adekwatnych do potrzeb społeczności ukraińskiej form działań po pełnowymiarowej inwazji Rosji na Ukrainę. Rozszerzyliśmy wówczas skalę działań prowadzonych w języku ukraińskim, wprowadziliśmy do programu Muzeum regularne oprowadzania po ukraińsku, organizowaliśmy animacje i warsztaty dla rodzin oraz włączyliśmy osoby z Ukrainy do wspierania i prowadzenia zajęć dla szkół. Zapraszaliśmy także na kursy edukacyjne budujące bezpieczne przestrzenie dla uchodźczyń oraz na polsko-ukraińskie kursy omawiające narracje związane z

doświadczeniami wojny. W międzysektorowym partnerstwie z Muzeum Warszawy, Domem Ukraińskim i Hillel Warszawa w 2022 roku powstał projekt „Warszawskie miejscówki – międzykulturowe spotkania młodzieży” skierowany do osób w wieku 16–22 lat z Polski i Ukrainy. Także kursy dla młodszej młodzieży planowaliśmy w sposób umożliwiający uczestnictwo młodym ludziom z Ukrainy, dla których polski jest drugim językiem.

Poza rozbudowaniem oferty dla osób z Ukrainy kontynuowaliśmy działania dla osób z doświadczeniem migranckim i uchodźczym z innych krajów. Ważnymi datami, wokół których odbywały się wydarzenia, były Światowy Dzień Różnorodności Kulturowej, Światowy Dzień Uchodźcy oraz Międzynarodowy Dzień Migrantów. Organizowaliśmy wydarzenia edukacyjne, kulinarne i integracyjne m.in. wspólnie z Fundacją Ocalenie i Polskim Forum Migracyjnym.

Podjęliśmy także temat pamięci o zagładzie Romów, organizując kursy edukacyjne dla dorosłych i oprowadzania. Przywoływanie zapomnianej historii Romów oraz poruszanie tematu współczesnych stereotypów i rasizmu dotyczących społeczności romską było możliwe dzięki współpracy z Fundacją W Stronę Dialogu.

Akcja społeczno-edukacyjna Żonkile

„Dołożyłem małą cegiełkę do przywracania i podtrzymywania pamięci. Kiedy rozdawałem żonkile na ulicy, widziałem szczere poruszenie wśród ludzi. Oni także chcą pamiętać i to chyba zostanie ze mną na wiele lat”. (Wolontariusz)

W ramach projektu ŻDK zorganizowaliśmy pięć edycji akcji Żonkile, upamiętniającej rocznicę wybuchu powstania w getcie warszawskim 19 kwietnia 1943 roku. Dzięki zaangażowaniu tysięcy wolontariuszy oraz dotarciu do milionów odbiorców akcja Żonkile jest jedną z największych akcji społeczno-edukacyjnych w Polsce.

W trakcie trwania projektu tysiące przeszkolonych wolontariuszy rozdało ponad milion papierowych żonkili, symbolizujących wspólną pamięć o powstaniu w getcie warszawskim. W 2023 roku – ze względu na 80. rocznicę wybuchu powstania – żonkile były wręczane nie tylko w Warszawie, lecz także w pięciu innych miastach: Łodzi, Krakowie, Wrocławiu, Lublinie i Białymstoku. Żonkile można było otrzymać nie tylko od wolontariuszy – od 2021 roku na ulicach Warszawy stawały tzw. żonkilomaty, dzięki którym można było pobrać rocznicowy

kwiat. W ramach współpracy z miastem stołecznym Warszawa i Światowym Kongresem Żydów 150 tysięcy żonkili trafiło także do gmin i społeczności żydowskich w kilkunastu krajach świata.

W ramach akcji Żonkile powstały materiały edukacyjne: 7 opowiadań dla dzieci z klas I–VI szkoły podstawowej, w 2024 roku wydanej w formie publikacji, oraz 5 filmów dla młodych odbiorców ze szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W 2023 roku swoją premierę miał film „Zdążyć przed Panem Bogiem” na podstawie reportażu Hanny Krall, który został bardzo entuzjastycznie przyjęty. „Uczniowie zdziwili się formą animowaną. Oglądali z zapartym tchem i byli wzruszeni” – napisała w ankiecie jedna z nauczycielek, której szkoła wzięła udział w akcji Żonkile.

Akcji towarzyszyła kampania promocyjno-informacyjna w internecie i mediach tradycyjnych, dzięki której można było uczestniczyć w akcji na wiele sposobów, m.in. przypinając wirtualny żonkil, stosując specjalne hashtagi w mediach społecznościowych czy przyklejając naklejkę z symbolem żonkila dodawaną do gazet. Akcja była także widoczna w przestrzeni miejskiej: plakaty z wizerunkami ambasadorów akcji trafiły m.in. na billboardy, przystanki komunikacji miejskiej i słupy ogłoszeniowe. W latach 2021–2023 na ścianach przy stacji Metro Centrum były malowane murale nawiązujące do tematów przewodnich akcji: walce Żydówek w powstaniu, miłości w getcie oraz oporze cywilnym w czasie powstania. Za kampanię towarzyszącą akcji Żonkile w 2021 roku Muzeum otrzymało I miejsce w kategorii „Kampanie promocyjno-marketingowe” w konkursie „Muzeum widzialne”, którego organizatorem jest Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.

Dzięki realizowanemu projektowi ŻDK akcji Żonkile zaczął towarzyszyć program publiczny składający się z wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych, realizowanych zarówno online, jak i stacjonarnie.

Muzeum otwarte dla młodzieży

Chcemy, by Muzeum POLIN było atrakcyjnym miejscem również dla młodzieży, którą staramy się zaprosić do Muzeum nie tylko w ramach zajęć szkolnych. Przygotowaliśmy dla niej wiele różnorodnych akcji.

- Dwie edycje projektu teatralnego we współpracy z Drama Way. Uczestnicy i uczestniczki skupili się na problematyce wykluczenia. Efektem procesu twórczego były spektakle, podczas których publiczność była zapraszana do tzw. interwencji na scenie, poszukując wspólnie z młodymi aktorami rozwiązań przedstawionych problemów.
- Gra detektywistyczna „Masz zlecenie”, której akcja rozgrywa się na wystawie stałej Muzeum, została zaprojektowana w efekcie konsultacji z młodzieżą. Uczestnik gry wcielił się w rolę detektywa, który bada zakamarki wystawy, rozwiązuje zagadki, odnajduje ukryte artefakty. Mechanizm gry detektywistycznej łączy elementy escape roomu i gry decyzyjnej.
- Warsztaty twórcze: wychodząc od tematyki związanej z historią i kulturą polskich Żydów, staramy się pracować z młodzieżą używając różnych narzędzi – fotografii, gotowania, gier. Dbamy o to, by zajęcia te były w pełni dostępne dla młodzieży z Ukrainy i dawały przestrzeń do integracji: zawsze jest obecna osoba odpowiedzialna za wsparcie językowe osób z Ukrainy, często jest to dwujęzyczna osoba w podobnym wieku, która prowadzi proces integracji. W samych zajęciach kładziemy duży nacisk na stworzenie przyjaznej, włączającej przestrzeni, która pozwoli na budowanie relacji i wzajemne poznawanie się młodych ludzi z różnym zapleczem kulturowym. Tematy poszczególnych projektów:
  - wspólne tworzenie muralu poświęconego Bolesławowi Leśmianowi i tzw. fanzin (ręcznie tworzona publikacja) ze zdjęciami Muranowa (2020);
  - cykle warsztatów „Od Abrahama do Instagrama. Jak zostać food influencerem” oraz „Pędzlem i widelcem. Warsztaty muralowe”, podczas których powstał w Muzeum mural poświęcony żydowskiej restauratorce Fani Lewando (2021);
  - warsztaty „Fokus. Warsztaty z uważnej fotografii” oraz „Młodzieżowa Akademia Kulinarna POLIN”, dzięki której można było nauczyć się gotować tradycyjne dania kuchni żydowskiej (2022);
  - cykle warsztatów „Nieobojętni_e. Twórcze narzędzia aktywizmu młodych”, podczas których uczestnicy spotkali się z osobami i organizacjami zajmującymi się sztuką i aktywizmem. Odbyły się także warsztaty z animacji poklatkowej „Filmowe interpretacje XI przykazania: Nie bądź obojętny” (2023);

- w 2024 roku młodzież miała okazję rozwijać kreatywność, tworząc własną grę planszową.

Działania dla szerokiej publiczności, rodzin i społeczności lokalnej

Prowadziliśmy liczne działania przybliżające i rozwijające wątki prezentowane na wystawach czasowych Muzeum POLIN. Każdej wystawie towarzyszył program kilkudziesięciu, a nawet kilkuset wydarzeń, na które składały się dyskusje, pokazy filmowe i teatralne, oprowadzania eksperckie, działania artystyczne i wiele innych. W okresie 2020–2024 zrealizowaliśmy programy do następujących wystaw czasowych:

- „Tu Muranów” (m.in. zaprezentowano instalację plenerową, ukazującą zdjęcia i filmy współczesnego artysty Artura Żmijewskiego i badaczki Zagłady Zofii Waślickiej-Żmijewskiej);
- „Wilhelm Sasnal: Taki pejzaż” (m.in. przeprowadzono liczne spotkania i wywiady z jednym z najbardziej uznanych na świecie polskich artystów, Wilhelmem Sasnałem);
- „Od kuchni. Żydowska kultura kulinarna” (odbyły się liczne działania i warsztaty o tematyce kulinarnej);
- „Wokół nas morze ognia. Losy żydowskich cywilów podczas powstania w getcie warszawskim” (zorganizowano ponad 200 wydarzeń, w tym m.in. koncert w oparciu o ścieżkę dźwiękową z wystawy).

Zrealizowaliśmy także wydarzenia towarzyszące wystawie stałej i otwartej w 2021 roku galerii „Dziedzictwo”, np. „Spacer po wystawie. Bez wychodzenia z domu”, „Kuchnia żydowska z POLIN” czy cykl anglojęzycznych spotkań potomków znanych Żydów pt. „Meet the Family”, poświęcone m.in. takim postaciom jak: Helena Rubinstein, Jan Marcin Szancer i Hayim Zelig Słonimski. Spotkania te prowadziła Barbara Kirshenblatt-Gimblett.

W każdym roku upamiętnialiśmy najważniejsze rocznice oraz święta żydowskie, m.in. 16 listopada 2020 roku w związku z 80. rocznicą zamknięcia getta warszawskiego odbyła się sesja naukowa „... wiadomość ta spadła jak grom”, w 2021 roku, w 80. rocznicę pogromu w Jedwabnem, odbyła się dyskusja, dotycząca pogromów na ziemiach Polski, Litwy i Ukrainy, a w 2022 roku odbył się cykl dyskusji o polskich Sprawiedliwych.

W związku ze 105. rocznicą urodzin poetki Zuzanny Ginczanki odbył się znakomity koncert „Pieśni do słów Zuzanny Ginczanki na sopran i fortepian”. Zorganizowaliśmy także spotkanie z Józefem Henem z okazji 100-lecia jego urodzin.

Cały 2023 rok był poświęcony 80. rocznicy powstania w getcie warszawskim.

Zorganizowaliśmy 202 wydarzenia, w których wzięło udział 166 791 odbiorców. Odbyły się m.in.: sesja popularnonaukowa „O badaniach nad chorobą głodową w getcie warszawskim” z udziałem Martína Caparrósa, działanie artystyczne „Heroizm samego życia. Inna strona pomnika” we współpracy z artystką Zuzanną Hertzberg, liczne spotkania wokół książek poświęconych tematyce getta warszawskiego (np. „Dni długie jak wieki” Mariana Berlanda), podcasty pt. „Nie bądź obojętny” oraz działanie plenerowe „Bez cienia. Kryjówki getta warszawskiego”. Odbywały się także oprowadzania autorskie po wystawie czasowej „Wokół nas morze ognia”. W październiku powstał w przestrzeni Muzeum szczególny mural autorstwa Wilhelma Sasnala, poświęcony pamięci ofiar cywilnych, a w listopadzie zorganizowano premierowe spektakle pt. „Czekając na dzień” w oparciu o wspomnienia Stelli Fidelseid.

W każdym roku zaprezentowaliśmy naszej publiczności specjalny program wydarzeń na Noc Muzeów. W 2021 roku odbyła się ona pod hasłem „Pollywood w POLIN”, w 2022 roku pod hasłem „Muzeum od kuchni”, a w 2023 roku tematem było „Co słyszeć w Muzeum?”. W tę specjalną noc nasi widzowie mogli zwiedzić wystawy, wziąć udział w warsztatach czy specjalnych oprowadzaniach po niedostępnych na co dzień przestrzeniach Muzeum.

Zorganizowaliśmy blisko 30 spotkań z cyklu „Żydowskie ABC”, podczas których zaproszeni goście przybliżali publiczności rozmaite zagadnienia związane z kulturą żydowską. W ramach cyklu odbyły się m.in. spotkanie z Agnieszką Holland pt. „Jak pokazać Zagładę w filmie? Wizja reżyserki” oraz cykl rozprawiający się z jednym ze stereotypów na temat Żydów pt. „Żydzi rządzą światem?”. Przybliżyliśmy także zbiory znajdujące się w kolekcji Muzeum POLIN w ramach spotkań z takimi osobami jak syn fotografa getta warszawskiego Maciej Grzywaczewski czy znawczyni muzyki żydowskiej Maria Sławek.

Odpowiadając na potrzeby naszych odbiorców, zrealizowaliśmy liczne działania kulinarne. Stworzyliśmy sześć odcinków kursu online dotyczącego historii i praktycznego przygotowania żydowskiego pieczywa „Kompedium żydowskiego pieczywa”. Organizowaliśmy też spotkania

w ramach TISZ Festiwalu Żydowskiego Jedzenia oraz warsztaty kulinarne w ramach programu towarzyszącego wystawie czasowej „Od kuchni. Żydowska kultura kulinarna” we współpracy z Instytutem Mieczysława Wajnberga. Organizowaliśmy także szabatowe pikniki w ramach programu POLIN na Łące, a także warsztaty wokół kuchni żydowskiej w języku ukraińskim.

Wiele naszych działań organizujemy z myślą o lokalnej społeczności, mieszkańcach Warszawy i naszych bliskich sąsiadach z Muranowa. Z myślą o tej grupie odbiorców, osobach w każdym wieku oraz rodzinach z dziećmi zrealizowaliśmy pięć kolejnych cykli letnich wydarzeń kulturalno-edukacyjnych, początkowo noszących nazwę Łąka Leśmiana, a od 2022 roku POLIN na Łące. W 2020 i 2021 roku ze względu na wybuch pandemii COVID-19 działania były realizowane w formule hybrydowej, co pozwoliło nam dotrzeć do naszych odbiorców w tych trudnych chwilach.

Nasze programy koncentrują się przede wszystkim na takich tematach, jak: literatura żydowska, dziedzictwo Muranowa, ekologia i przyroda, a także rekreacja, dlatego realizowaliśmy działania z obszaru mindfulness oraz hejmisz (słowo pochodzące z języka jidysz, oznaczające dobrostan). Nawiązujemy też do tego, co aktualnie dzieje się w Muzeum, dlatego w 2021 roku działania opierały się na treściach z nowo otwartej galerii „Dziedzictwo”, prezentującej spuściznę słynnych Żydów i Żydówek, a w 2023 roku zaprosiliśmy aktywistów do rozmowy o tym, jak wdrażać w życie hasło „Nie bądź obojętny”. Na naszej Łące gościli tacy goście, jak zespół Tęskno, Polski Instytut Mindfulness czy Grupa Granica. Ponadto zbudowaliśmy nową instalację plenerową, przyjazną osobom z niepełnosprawnościami, z której nasi sąsiedzi mogą korzystać cały rok.

Zorganizowaliśmy także liczne wielkoformatowe wydarzenia rodzinne: Purim, Dzień Dziecka i Chanukę. Wspólnie braliśmy udział w rodzinnych balach purimowych, a także stworzyliśmy purimowy teledysk. Z okazji Dnia Dziecka zaprosiliśmy naszych gości do udziału w licznych wydarzeniach stacjonarnych w Muzeum i w plenerze, a także organizowaliśmy aktywności online. Powstała również strona internetowa dziendzieckapolin.pl z interaktywnymi ścieżkami i zadaniami. Odbył się m.in. koncert zespołu Tęgie Chłopy. Podczas Chanuki ruszyliśmy w trasę specjalnie zaprojektowanym Chanukobusem, wyprodukowaliśmy serię filmów dla dzieci o święcie Chanuka oraz zorganizowaliśmy przedstawienie teatralne „Chanukowe opowieści”.

Gościliśmy osoby z różnych kręgów kulturowych, m.in. z wietnamskiego, ukraińskiego, białoruskiego, romskiego.

Zorganizowaliśmy wiele spotkań, dyskusji i warsztatów, zorganizowanych z myślą o mieszkańcach Muranowa, m.in. dyskusję Osiedlowego Klubu Dyskusyjnego „Dobre sąsiedztwo”, warsztaty choreograficzne „Muranów: archiwum ciała”, instalację społeczną „Tu Muranów”, a także współorganizowaliśmy sąsiedzką Gwiazdkę Muranowską. Ponadto w 2022 roku uruchomiliśmy projekt „Wędrujący Uniwersytet Muranowski: Miasto w ruchu”, łączący odkrywanie subiektywnych opowieści o osiedlu i narzędzia choreograficzne. W 2023 roku odbył się projekt „Still Standing 2023” zrealizowany wspólnie z mieszkańcami Muranowa – jego finałem było plenerowe wydarzenie choreograficzne, upamiętniające zburzenie Wielkiej Synagogi.

W każdym roku zrealizowano warsztaty i prezentacje społecznego Chóru POLIN. W 2020 roku działanie towarzyszyło wystawie „Tu Muranów” i nosiło tytuł „Mantra dla Muranowa”. W 2021 roku do wystawy „Wilhelm Sasnal: Taki pejzaż” została przygotowana wersja audio koncertu Chóru POLIN. Odwiedzający Muzeum mogli indywidualnie zwiedzać wystawę z podkładem dźwiękowym. W 2022 roku w związku z wybuchem wojny w Ukrainie edycja Chóru POLIN nosiła tytuł „Boję się teraz tego samego”, a w 2023 roku działanie nawiązywało do hasła „Nie bądź obojętny”. Ponadto organizowaliśmy działania cykliczne sieciujące artystów i artystki żydowskie.

Edukacja antydyskryminacyjna dla służb porządku publicznego i wybranych grup zawodowych

W ramach programów dla służb porządku publicznego i innych grup zawodowych przeprowadziliśmy blisko 240 szkoleń, warsztatów i wykładów, zarówno wyjazdowych, jak i w siedzibie Muzeum i online. Funkcjonariusze i funkcjonariuszki policji oddelegowani przez Pełnomocnika Komendanta Głównego Policji ds. Ochrony Praw Człowieka uczestniczyli w szkoleniach stacjonarnych opartych na treściach wystawy stałej Muzeum POLIN. Trenerów policyjnych zaprosiliśmy na dwudniowe szkolenie międzynarodowe w Reykjavíku dla przedstawicieli policji polskiej i islandzkiej. Policjanci i policjantki rozmawiali m.in. o pracy

nad uprzedzeniami w interakcjach z grupami mniejszościowymi, dzielili się dobrymi praktykami w nawiązywaniu współpracy z lokalną społecznością.

W 2024 roku przeprowadziliśmy również stacjonarne szkolenie wzmacniające kompetencje trenerskie osób odpowiedzialnych za prowadzenie szkoleń z przeciwdziałania dyskryminacji i ochrony praw człowieka w komendach wojewódzkich policji i szkołach policyjnych.

Odwiedziliśmy też komendy i szkoły policyjne. Prowadziliśmy w nich wykłady na temat antysemityzmu, współczesnej społeczności żydowskiej w Polsce, a we współpracy z Fundacją W Stronę Dialogu – również o tematyce romskiej. Dużym sukcesem jest doprowadzenie do podpisania w 2023 roku porozumień o współpracy z Komendą Główną Straży Granicznej oraz z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Warszawie. Funkcjonariusze tych służb wzięli udział w szkoleniach w Muzeum i w placówce straży granicznej. W działaniach dla służb porządku publicznego uczestniczyło łącznie około 2000 funkcjonariuszy i funkcjonariuszek.

W ramach działań dla bibliotek przeprowadziliśmy 10 edycji szkolenia online „Wielokulturowa biblioteka”, dotyczących pracy z czytelnikami wywodzącymi się z grup mniejszościowych i prowadzenia działań kształtujących szacunek dla odmienności kulturowych. Podjęliśmy decyzję, by systematycznie towarzyszyć absolwentom i absolwentkom tych szkoleń w ich dalszej pracy zawodowej. Zapraszaliśmy ich zatem na krótkie webinary, dotyczące zarówno kultury żydowskiej i różnych aspektów relacji polsko-żydowskich, jak i kultury muzułmańskiej, romskiej, białoruskiej czy ormiańskiej, a więc kultur innych grup mniejszościowych zamieszkujących współczesną Polskę. Treści realizowane podczas dwudniowych szkoleń online rozwijaliśmy na stacjonarnych szkoleniach „Wielokulturowa biblioteka dla wtajemniczonych”. W 2024 roku zaprosiliśmy część osób uczestniczących w naszym programie bibliotecznym na szkolenie trenerskie. Odwiedzaliśmy również wybrane biblioteki. Działania dla bibliotek zgromadziły ponad 1500 uczestników.

Prowadziliśmy również szkolenia stacjonarne i webinary dla przewodników i pilotów grup turystycznych. Miały one wyposażyć ich w wiedzę i umiejętności potrzebne do mówienia o trudnych aspektach stosunków polsko-żydowskich, radzenia sobie z antysemickimi lub nacechowanymi uprzedzeniami do innych grup mniejszościowych reakcjami zwiedzających na przekazywane treści, a także uwrażliwić na używanie niewykluczającego języka. W wydarzeniach dla tej grupy zawodowej wzięło udział blisko 1000 osób.

Działania dla lokalnych społeczności w całej Polsce

Program opisu i oznakowania cmentarzy żydowskich był zapewne największym jak dotąd przedsięwzięciem badawczo-dokumentacyjnym w tym obszarze, wykonanym w powojennej w Polsce. Dzięki współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa ustalono lokalizację 1151 cmentarzy. Nowe opisy zyskało 339 cmentarzy – wraz z tłumaczeniami oryginałów na języki angielski i hebrajski powstało 1010 nowych tekstów monograficznych, obejmujących charakterystyki nekropolii i dzieje gmin żydowskich, do których należały. Podczas kilkunastu objazdów badawczych zweryfikowano blisko 200 cmentarzy „in situ”. W ramach badań terenowych przeprowadzono i opublikowano też indeksację siedmiu cmentarzy żydowskich, dokumentując ponad 700 nagrobków o dużej wartości zabytkowej. Szczególnym osiągnięciem badań towarzyszących był pierwszy polski całościowy przekład liczącego ponad tysiąc stron dzieła Arona Heppnera i Isaaka Herzberga „Z przeszłości i teraźniejszości Żydów i gmin żydowskich w Prowincji Poznańskiej”, zawierającego opisy 130 gmin żydowskich w byłym zaborze pruskim. Dzięki niemu polski odbiorca zyskał dostęp do nieznanych dotąd szerzej wiadomości o przeszłości wielu miejscowości w północnej i zachodniej Polsce, powstały także nowe opisy wielu obiektów zabytkowych, pozbawionych dotąd kontekstu historiograficznego.

Ważnym aspektem programu opisu i oznakowania cmentarzy żydowskich w Polsce był jego wymiar edukacyjno-społeczny. W latach 2021–2024 przeprowadziliśmy działania edukacyjno-upamiętniające w 21 miejscowościach. Wspólnie z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, lokalnymi instytucjami partnerskimi oraz koordynatorami i koordynatorkami lokalnymi zorganizowaliśmy 19 ceremonii prezentacji specjalnych tablic z kodami QR, kierującymi do opisów obiektów. Przeprowadziliśmy także program edukacyjny dla lokalnych społeczności odwiedzanych miejscowości. Nasze działania spotkały się z dużym oddźwiękiem w środowiskach lokalnych, także wśród ich władz oraz w mediach. Bez wątpienia pozwoli to na lepszą ochronę zabytków kultury żydowskiej w Polsce.

Wystawa „Muzeum na kółkach” to podróżująca w przeszklonym pawilonie wystawa edukacyjna, która odwiedza miejscowości poniżej 50 tysięcy mieszkańców oraz większe miasta w czasie trwających festiwali kulturalnych i wydarzeń rocznicowych upamiętniających losy społeczności żydowskiej w czasie Zagłady.

Wizyta „Muzeum na kółkach” jest okazją do współpracy z lokalnymi aktywistami i partnerami instytucjonalnymi, którzy realizują program wydarzeń edukacyjnych towarzyszących wystawie, w ramach którego odbywają się m.in. spacery śladami lokalnego dziedzictwa żydowskiego, gry miejskie, koncerty, warsztaty, wykłady.

Wystawa „Muzeum na kółkach” dzięki połączeniu klasycznych (takich jak cytaty z przedwojennych pamiętników, kalendarium) i nowoczesnych form prezentacji (m.in. interaktywnej mapy, wydruku zabudowy sztetla w technice 3D) pozwala doświadczyć historii. Dla najmłodszych odbiorców został przygotowany stół warsztatowy, przy którym dzieci mogą m.in. dowiedzieć się, czym są judaika, oraz napisać swoje imię po hebrajsku. Stała obecność edukatorów podróżujących z „Muzeum na kółkach” sprawia, że odwiedzający otrzymują informacje o kulturze żydowskiej oraz odpowiedzi na pytania o polsko-żydowskie relacje.

Po pandemicznej przerwie w 2021 roku wystawa powróciła w trasę w 2022 i 2023 roku. W tym czasie odwiedziła 21 miejscowości. W projekcie edukacyjnym „Muzeum na kółkach” wzięło udział prawie 18 tysięcy osób.

Wystawa „Z narażeniem życia. Polacy ratujący Żydów podczas Zagłady” prezentuje historie pomocy udzielanej Żydom przez Polaków w czasie II wojny światowej. Ekspozycję przygotowało Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w partnerstwie z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP i w latach 2022–2023 towarzyszyła ona prezentacji wystawy „Muzeum na kółkach”. Obejrzało ją 1800 osób.

Programy skierowane do multiplikatorów, czyli m.in. lokalnych liderów, edukatorów, aktywistów, przedstawicieli organizacji pozarządowych, instytucji kultury i samorządów, objęły wiele działań, które wzmacniały ich kompetencje, pozwalały im dzielić się dobrymi praktykami i były przestrzenią sieciowania. We współpracy z Forum Dialogu organizowaliśmy wizyty studyjne w Muzeum POLIN, poświęcone dobrym praktykom, ochronie dziedzictwa żydowskiego i edukacji. Z kolei wizyty wspierające lokalne inicjatywy miały wesprzeć merytorycznie oddolne inicjatywy. Odwiedziliśmy m.in. Bielsk Podlaski, Hajnówkę, Tarnobrzeg, Terespol, Krosno, Zamość, Oświęcim, Tarnogórę i Grodzisk Mazowiecki.

Inną formą wzmacniania lokalnych liderów było przygotowywanie materiałów promujących budowane przez nich inicjatywy. Stworzyliśmy reportaże filmowe i sesje zdjęciowe

dokumentujące działania osób nominowanych do Nagrody POLIN, którą Muzeum Historii Żydów Polskich przyznaje osobom aktywnie działającym na rzecz ochrony pamięci o historii polskich Żydów. Nagroda POLIN to wyraz uznania i wdzięczności dla ludzi, którzy utrwalają polsko-żydowskie dziedzictwo, pielęgnują pamięć, odkrywają lokalną historię, a w konsekwencji – szerzą wiedzę o wielokulturowej przeszłości Polski i budują mosty między przeszłością a przyszłością. Dzięki Nagrodzie POLIN Muzeum wspiera godne podziwu postawy, licząc na to, że staną się one inspiracją i impulsem do działania dla innych. Stworzone przez nas filmy były upowszechniane w internecie, m.in. podczas transmitowanego online finału konkursu Nagroda POLIN.

Długofalowe kursy dla środowiska kultury, pozarządowego oraz innych grup zawodowych, m.in. dziennikarzy. Jednym z wyjątkowych wydarzeń było spotkanie liderów i liderek społeczności żydowskich i muzułmańskich podczas kursu „Nur, czyli Światło. Program o nadziei i dialogu dla osób ze społeczności żydowskich i muzułmańskich”. Kursy tworzyliśmy wspólnie z organizacjami pozarządowymi, m.in. Polskim Forum Migracyjnym, Fundacją W Stronę Dialogu i JCC Warszawa.

„Muzealny think-tank” – kursy dla nieformalnej sieci muzealników i muzeologów we współpracy m.in. z Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Europejskim Centrum Solidarności, BWA Wrocław – Galerie Sztuki Współczesnej i Goyki 3 Art Inkubator. Tematy obejmowały: działania ze społecznością lokalną, miejsce przyjemności w życiu instytucji, postwzrost oraz strategie współpracy w dobie kryzysu.

Szkolenia dla wolontariuszy POLIN, które pozwoliły im pogłębić wiedzę dotyczącą historii i kultury żydowskiej oraz kompetencje liderские.

Rozwój portali Wirtualny Sztetl i Polscy Sprawiedliwi

Działania realizowane w muzealnych portalach wiedzy Wirtualny Sztetl i Polscy Sprawiedliwi były adresowane do bardzo różnorodnych odbiorców online, w tym tzw. młodych dorosłych, pasjonatów historii, działaczy lokalnych, potomków Żydów polskich na całym świecie, a także nauczycieli i edukatorów.

Wirtualny Sztetl, oddany do użytku publicznego w 2009 roku, jest największym polskim portalem historycznym poświęconym tematyce żydowskiej. Gromadzi przede wszystkim dane faktograficzne z dziejów blisko dwóch tysięcy społeczności żydowskich żyjących na historycznych ziemiach polskich i stanowi podstawowe źródło wiadomości dla znacznie większych kompendiów wiedzy, m.in. Wikipedii i Google Maps. Przez czterech lata trwania projektu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” jego redaktorzy zweryfikowali, opracowali i opublikowali tysiące nowych artykułów i zdjęć. Miejsce szczególne w tych pracach zajął rozwój biograficznego zasobu portalu. Wydawcy Wirtualnego Sztetlu upowszechnili sylwetki żydowsko-polskich adwokatów (na podstawie zasobów i opracowań Naczelnej Rady Adwokackiej), sportowców, matematyków (m.in. z kręgu lwowskiej szkoły matematycznej), zasłużonych dla historii Polski Żydówek, uczestniczek ruchu oporu i bojowniczek powstań w gettach, członkiń grupy Oneg, a także osób zasłużonych na rzecz ruchu LGBT+.

Dzięki podróżom dokumentacyjnym i realizacji zakupów licencyjnych portal wzbogacił się o atrakcyjne zbiory wizualne: współczesne zdjęcia żydowskich synagog, mykw, domów modlitwy, cmentarzy i miejsc pamięci z dużych miast, jak i mniejszych ośrodków. Dzięki indeksacji już zgromadzonych w Muzeum zdjęć archiwalnych w projekcie „Polskie Korzenie w Izraelu” udało się przywrócić publiczności dostęp do ogromnego, liczącego ponad 30 tysięcy jednostek zbioru opracowań biograficznych oraz fotografii dokumentujących losy polskich Żydów – mieszkańców Izraela, którzy wyemigrowali z Polski przed II wojną światową lub tuż po wojnie.

Nieco odmiennie, choć równie intensywnie, wyglądały prace na portalu tematycznym Polscy Sprawiedliwi, którego głównym zadaniem jest dokumentowanie i popularyzowanie historii Polek i Polaków, którzy bezinteresownie udzielali pomocy Żydom podczas okupacji niemieckiej. Upowszechniając ich historie, upamiętniamy osoby uhonorowane przez Instytut Yad Vashem tytułem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata oraz ukrywających się z ich pomocą Żydów – często bezimiennie ofiary Zagłady.

Prezentowana na portalu kolekcja historii pomocy, gromadzona od 2007 roku, obejmuje ponad 1000 opracowań historiograficznych autorstwa znakomitych badaczy i badaczek Zagłady, które są uzupełnione o archiwalne fotografie i dokumenty (przeszło 10 tysięcy

obiektów), a także fragmenty wywiadów biograficznych. Historie pomocy są prezentowane na tle społeczno-politycznego kontekstu okupacji niemieckiej w Polsce.

Opublikowano blisko 150 nowych opracowań. Uzupełniono kolekcję historii pomocy, dodano nowe zakładki tematyczne, m.in. historie Żydów pomagających innym Żydom po „aryjskiej stronie”, które wpisują się w nowy nurt badań nad Zagładą, dokumentujący żydowski ruch oporu oraz żydowską samopomoc. Nowe opracowania monograficzne dotyczyły m.in. najważniejszych tekstów kultury o tematyce polskich Sprawiedliwych, np. historyczna odezwa „Protest!” autorstwa Zofii Kossak z sierpnia 1942 roku czy fundamentalna dla pamięci o Sprawiedliwych książka „Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939–1945” Władysława Bartoszewskiego i Zofii Lewinówny. Wyjątkowe miejsce w kalendarzu wydawniczym portalu zajęła 80. rocznica powstania Rady Pomocy Żydom „Żegota”, która wiązała się z przygotowaniem nowych opracowań dotyczących oddziałów rady w Krakowie i we Lwowie, a także 80. rocznica powstania w getcie warszawskim, która stała się okazją do publikacji opracowania na temat postaw Polaków wobec tego wydarzenia.

Wszystkie działania wydawnicze na obu portalach były objęte pracami z obszaru SEO (ang. „search engine optimisation”) oraz współpracą z rezydentami internetowej encyklopedii Wikipedia. Między innymi dzięki takim działaniom portale osiągnęły znakomite wyniki frekwencyjne i bardzo dobrą widoczność w wynikach wyszukiwania treści w przeglądarkach internetowych. I był to w dużej mierze ruch organiczny.

Digitalizacja i udostępnianie kolekcji POLIN i partnerów lokalnych

Zbiory na kółkach

Jednym z celów programu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” było poszerzenie dostępu do materialnego dziedzictwa żydowskiego zgromadzonego w regionalnych instytucjach muzealnych w Polsce. Osiągnięcie tego celu było możliwe dzięki realizacji priorytetu „Zbiory na kółkach” (priorytet 2.2) oraz rozbudowy zasobów cyfrowych Centralnej Bazy Judaików (priorytet 4.3) i udostępnieniu ponad 2000 obiektów z 15 instytucji w jednym miejscu.

„Zbiory na kółkach” to projekt realizowany w latach 2020–2024 jako współpraca partnerska 15 instytucji kultury w Polsce. Naszym wspólnym celem i trwałym efektem była digitalizacja,

opracowanie i udostępnienie dokumentacji cyfrowej i opisów ponad 1000 unikatowych materialnych pamiątek żydowskiego dziedzictwa kulturowego na wspólnej platformie cyfrowej.

Kluczowym działaniem w ramach projektu „Zbiory na kółkach” było stworzenie sieci muzeów posiadających w swoich zbiorach materialne obiekty należące do dziedzictwa żydowskiego oraz partnerstwo jako rodzaj wsparcia między instytucjami. Wyraziły one potrzebę opracowania i prezentacji nierzadko trudnych pod względem historycznym pamiątek Żydów polskich, które często nie są dostępne dla publiczności na ekspozycjach.

Wieloetapowa realizacja projektu angażowała licznych pracowników i pracowniczki muzeów: kuratorów i inwentaryzatorów przy opracowaniu kolekcji, fotografów i konserwatorów przy digitalizacji, specjalistów ds. udostępniania przy koordynacji wszystkich etapów. Efektem jest udostępnienie materialnych przykładów dziedzictwa żydowskiego w portalu internetowym, co dzięki jego tłumaczeniu na język angielski pozwoli zapoznać się z reprezentacją dziedzictwa żydowskiego publiczności z całego świata. Jest to też ważny krok w kierunku międzynarodowej promocji materialnych pamiątek kultury Żydów polskich.

Sieć regionalnych muzeów pozwoliła na wymianę wiedzy i doświadczeń między muzealnikami i muzealniczkami z różnych ośrodków, dała też szansę na nawiązywanie współpracy między instytucjami z różnych regionów, a zatem wzajemną edukację profesjonalistów zajmujących się kulturą żydowską podczas 15 spotkań i szkoleń. Efektem tej współpracy są również publikacje online, w których są zawarte dobre praktyki dotyczące zarządzania kolekcją muzealną: prewencji konserwatorskiej, opracowania i upowszechniania. Publikacje w formie poradników cyfrowych są pomocne przy zachowywaniu dziedzictwa materialnego, historycznego i kulturowego Żydów polskich oraz przyczyniają się do jego upowszechniania i popularyzowania zarówno wśród muzealników i muzealniczek, jak i publiczności.

Równolegle do projektu „Zbiory na kółkach” prowadziliśmy prace nad rozbudową zasobów cyfrowych przez digitalizację i opracowanie kolekcji należącej do Muzeum POLIN. Efektem prac jest opracowanie, digitalizacja i udostępnienie publiczności w internecie kolejnych 1000 obiektów.

Portal, na którym będą prezentowane zbiory, budowany przez Muzeum POLIN w latach 2022–2024, będzie docelowo pełnił kompendium wiedzy o zbiorach, zawierającym wysokiej jakości dokumentację cyfrową obiektów i ich fachowe opisy. Będzie dostępny w wersji polskiej i angielskiej oraz w pełni dostosowany dla osób z niepełnosprawnościami. Zapewni też efektywne i przyjazne dla użytkownika narzędzia do przeglądania kolekcji POLIN i współpracujących z nami partnerów.

Lista instytucji partnerskich:

- Muzeum Okręgowe w Lesznie
- Muzeum Regionalne w Pińczowie
- Muzeum w Tykocinie – Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku
- Muzeum Okręgowe PTTK im. Antoniego Minkiewicza w Olkuszu
- Muzeum w Łowiczu
- Ośrodek Edukacyjno-Muzealny „Świętokrzyski Sztetl” w Chmielniku
- Muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie
- Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym
- Brama Grodzka – Teatr NN w Lublinie
- Muzeum Ziemi Tarnowskiej w Tarnowie
- Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie
- Oszpicin. Muzeum Żydowskie w Oświęcimiu
- Muzeum Historii Kielc
- Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Opracowanie, zdigitalizowanie i udostępnianie źródeł historycznych ze zbiorów ŻIH

Przedsięwzięcie to miało za zadanie powiększenie i udostępnienie zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma do celów edukacyjnych, badawczych, wystawienniczych, popularnonaukowych oraz publikacji o historii i kulturze Żydów polskich. Naszymi adresatami byli edukatorzy, szerokie grono naukowców, genealodzy. Przez wystawy, publikacje i wydarzenia kulturalne oraz różnorodne wydarzenia dotarliśmy też do grup

interesujących się historią, uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, seniorów związanych m.in. z Uniwersytetem Trzeciego Wieku.

Zbiory ŻIH dostępne online

Archiwum ŻIH posiada tysiące relacji osób ocalałych z Zagłady. Dzięki środkom z programu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe” skanujemy je i udostępniamy w internecie. Od marca 2020 roku udało nam się upublicznić 2304 obiekty, w tym 885 relacji i 446 fotografii. Niebywale ciekawymi zbiorami, którymi opracowaliśmy, są miniatury macew oraz kolekcja różnego rodzaju pieczęci głównie z getta łódzkiego, różnych towarzystw i organizacji żydowskich. Ciekawym zbiorem udostępnionym w ramach projektu jest także kolekcja plakatów „Oni walczyli za nasz honor i wolność” upamiętniających rocznice powstania w getcie warszawskim.

Ważnym działaniem było uporządkowanie akt archiwalnych Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie.

Zorganizowaliśmy cztery edycje Marszu Pamięci, pochodu ulicami Warszawy, poświęconego pamięci warszawskich Żydów wywiezionych do Treblinki latem 1942 roku.

W 2020 roku w marszu w sposób szczególny wspominaliśmy postać Adama Czerniakowa, prezesa warszawskiego Judenratu. Ze względu na pandemię było to wydarzenie indywidualne. Rok później uwagę poświęciliśmy nauczycielom i nauczycielkom z getta warszawskiego. W 80. rocznicę rozpoczęcia wielkiej deportacji, w lipcu 2022 roku, przypomnieliśmy o uchodźcach i przesiedleńcach, którzy do getta warszawskiego zostali wcześniej przesiedleni z miast i miasteczek okupowanej Polski i Europy. Kolejna edycja wydarzenia była poświęcona oporowi w getcie warszawskim, który poprzedził wybuch powstania 19 kwietnia 1943 roku.

Wystawy czasowe i instalacje artystyczne

„Symcha Trachter 1894–1942. Światło i barwa”

Od 28 sierpnia do 30 października 2020 roku w siedzibie ŻIH pokazywaliśmy wystawę czasową poświęconą twórczości Symchy Trachtera, malarza związanego z Lublinem,

znakomitego artysty okresu międzywojennego, więźnia getta warszawskiego, zamordowanego w obozie zagłady Treblinka. Kuratorem był Jakub Bendkowski.

„Tańczący 1944. Mieczysław Wejman”

Od 26 maja do 13 października 2022 roku prezentowaliśmy ekspozycję poświęconą wojennym grafikom Mieczysława Wejmana, świadka getta warszawskiego, zagłady Żydów warszawskich, której kuratorem był dr Piotr Rypson.

„Serce tamtego miasta. Kolekcja Żydowskiego Instytutu Historycznego”

Od 1 do 31 marca 2024 roku prezentowaliśmy wystawę będącą podsumowaniem naszych prac nad zbiorami w czasie projektu ŻDK. W formie wielkoformatowych wydruków pokazaliśmy różnorodny zasób obiektów, które przed wojną znajdowały się w żydowskich domach, także tych w Warszawie. Wystawie towarzyszyła część cyfrowa z tekstami i działaniami artystycznymi odnoszącymi się do wybranych obiektów, dostępna na stronie ŻIH oraz w postaci cyfrowego katalogu na portalu Delet.

Dodatkowo każda edycja Marszu Pamięci została wzbogacona o instalacje lub wystawy plenerowe. W 2021 roku marszowi towarzyszyła instalacja artystyczna „Ławki”, upamiętniająca żydowskich nauczycieli i nauczycielki z getta. Jej moduły trafiły następnie do szkół i instytucji, gdzie zgodnie z ideą architekta zyskały nową funkcję użytkową. W 2022 roku przygotowaliśmy instalację „Przesiedleni. Czternaście historii z warszawskiego getta”, poświęconą uchodźcom i przesiedleńcom, takim jak Zanwel Kringsman, Regina Wajl, rodzina Gelbartów, która następnie była prezentowana w Centro Sefarad-Israel w Madrycie. Z kolei marszowi w 2023 roku towarzyszyła wystawa „Korzenie powstania” w formie kobierca z roślinnością muranowską, opowiadająca o oporze w getcie warszawskim poprzedzającym wybuch powstania.

Podcast „75 historii. Podcast Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma”

Podcast powstał w ramach obchodów 75-lecia ŻIH. W ten sposób opowiadamy o naszej niezwyklej historii, pracy, którą wykonujemy na co dzień, niezwyklej obiektach, które można znaleźć przy ul. Tłomackie 3/5, a przede wszystkim o ludziach tworzących ŻIH. W świat

Żydowskiego Instytutu Historycznego wprowadzają słuchaczy pracownicy i pracowniczki, osoby związane z ŻIH, m.in. dyrektor Monika Krawczyk, dr hab. Katarzyna Person, Violetta Bachur czy Marta Kapelusz. Na platformie Spotify jest dostępnych pierwszych osiem odcinków.

„Tłomackie 3/5”

Wydaliśmy drukiem siedem numerów czasopisma. Jest to periodyk poświęcony kulturze i historii Żydów polskich skierowany do szerokiego grona odbiorców, są w nim publikowane recenzje, różnorodne artykuły, przekłady literatury jidysz, eseje czy przepisy kulinarne.

„Treblinka. Relacje więźniów”

To zbiór 30 relacji byłych więźniów tego obozu, wydany z okazji 80. rocznicy buntu w obozie zagłady Treblinka II nakładem ŻIH. Opublikowane w nim materiały, w większości zgromadzone przez Centralną Żydowską Komisję Historyczną w Polsce, pochodzą z archiwum ŻIH. Wiele z nich nigdy wcześniej nie była drukowana.

Edukacja i wydarzenia popularnonaukowe

W ramach projektu zorganizowaliśmy 48 warsztatów tematycznych dla uczniów, w których uczestniczyło łącznie 929 osób. W 90 spacerach w przestrzeniach miasta oraz oprowadzaniach po wystawie stałej i czasowych ekspozycjach wzięło udział ponad 1500 osób. Przeprowadziliśmy 16 lekcji online dla 271 uczniów. Zorganizowaliśmy 11 Akademii Letnich i Zimowych skierowanych do nauczycieli i edukatorów, którzy w swojej pracy dydaktycznej podejmują zagadnienia związane z historią, kulturą i religią Żydów polskich, a zwłaszcza z ich losami w czasie II wojny światowej, oraz seminarium skierowane do pracowników działów zajmujących się edukacją w instytucjach, które statutowo podejmują temat martyrologii w czasie II wojny światowej.

Zorganizowaliśmy ponad 80 wydarzeń, w tym seminaria, spotkania, wykłady w formie online i offline, poświęcone religii, kulturze, sztuce i historii Żydów polskich, w których uczestniczyło około 6000 osób.

Nagrody

Działania Muzeum POLIN w ramach projektu ŻDK zostały docenione licznymi nagrodami i wyróżnieniami.

Najbardziej prestiżowe wyróżnienie – **Nagrodę Dziedzictwa Europejskiego / Nagroda Europa Nostra 2022** – otrzymał TISZ Festiwal Żydowskiego Jedzenia (w tym program towarzyszący realizowany w ramach ŻDK) w kategorii „Edukacja, szkolenia i zwiększanie świadomości”.

W konkursie **Muzeum Widzialne Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów** za najlepsze działania wizerunkowe i promocyjne w muzeach pierwsze miejsce przyznano kampanii promocyjno-marketingowej „Akcja Żonkile 2021”.

Aż czterokrotnie doceniono koordynatorki działań realizowanych w ramach projektu w konkursie **Warszawska Nagroda Edukacji Kulturalnej** za najciekawsze inicjatywy łączące edukację i kulturę w Warszawie. W latach 2021–2023 nagrody otrzymały: Sonia Ruszkowska za projekt „Teatr to czasownik”, Myroslava Keryk z Fundacji Nasz Wybór i Małgorzata Waszczuk z Muzeum POLIN za kurs polsko-ukraiński „Miejskie historie wielokulturowe”, Katarzyna Jankowska za projekt edukacyjny „Rówieśnicy – Przewodnicy. Zainspirowani dziedzictwem” oraz Maria Alster za projekt edukacyjny „Młodzieżowa Akademia Kulinarna POLIN”.

Również cztery nagrody otrzymaliśmy w konkursie **Mazowieckie Zdarzenia Muzealne – Wierzba**. Za najlepszy projekt otwarty uznano program Łąka Leśmiana, wyróżniono zaś „Wydarzenia wokół dziedzictwa polskiego, żydowskiego i ukraińskiego włączające osoby z Ukrainy”. W kategorii „Muzea w sieci” doceniono cykl filmów oraz konferencję edukacyjną „Historie osobiste”. Za projekt edukacyjny nagrodzono „Muzeum w pudełku”.

Wyróżnienie jury w kategorii „Muzyka” otrzymaliśmy w konkursie inicjatyw dla dzieci **Słoneczniki** (2021) – za cykl koncertów przyjaznych sensorycznie, a przeznaczona dla szkół animacja „Będę pisać” została wyróżniona w ramach **12. Festiwalu Filmów Edukacyjnych Edukino 2021**.